SIRDARYO VILOYATI AHOLISI JOYLASHUVINING IQDISODIYOTGA TA'SIRI

Saidmurotov Xudoyberdi Abduvohid o'g'li
Sirdaryo viloyati Boyovut tumani 1-sonli umumta'lim maktabi geografiya fani o'qituvchisi
E-mail: xsaidmurotov@gmail.com

Qabul qilindi: 02.11.2025
Ko'rib chiqildi: 03.11.2025
Tasdiqlandi: 04.11.2025
Kalit so'zlar:
aholining joylashuvi, iqtisodiy rivojlanish, hududiy taqsimot, Sirdaryo viloyati, urbanizatsiya.

Annotatsiya. Ushbu tezis Sirdaryo viloyati aholisi joylashuvi va uning viloyat iqtisodiyotiga ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda aholining hududiy taqsimoti, urbanizatsiya darajasi, sanoat va qishloq xo'jaligi tarmoqlari bilan bog'liqligi hamda iqtisodiy rivojlanishga ko'rsatadigan samaralari tahlil qilingan. Natijalar aholining geografik joylashuvi va iqtisodiy faoliyatning rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va hududiy rejalashtirish hamda resurslarni samarali taqsimlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga imkon.

Kirish. Sirdaryo viloyati aholisi joylashuvi va uning iqtisodiyotga ta'siri masalasi hududiy rivojlanish va resurslardan samarali foydalanish nuqtai nazaridan dolzarb hisoblanadi. Aholining hududiy taqsimoti nafaqat shahar va qishloq hududlarida iqtisodiy faoliyatning rivojlanishiga, balki transport, kommunikatsiya, sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Viloyat hududi va aholining zichligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish orqali hududiy rejalashtirish va iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqish mumkin. Shuningdek, urbanizatsiya darajasi, migratsiya oqimlari, hududiy resurslar va ish o'rinlarining taqsimoti aholining iqtisodiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Sirdaryo viloyatidagi aholining joylashuvi va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash, hududiy rejalashtirish, resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishga ilmiy asos yaratishdir. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot aholining hududiy taqsimoti, urbanizatsiya jarayonlari va iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish omillarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, viloyat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladigan tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Sirdaryo viloyatida aholining joylashuvi va uning iqtisodiyotga ta'siri masalasi hududiy siyosat, investitsiya rejasi va barqaror iqtisodiy rivojlanish nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega. Hududiy taqsimot aholining mehnat resurslaridan samarali foydalanish, sanoat va qishloq xo'jaligi tarmoqlarini rivojlantirish, shuningdek, transport va infratuzilma sohalarini optimallashtirish imkonini beradi. Aholi zichligi yuqori bo'lgan hududlarda xizmat ko'rsatish, savdo va ishlab chiqarish faoliyati tez rivojlanadi, bu esa mahalliy iqtisodiyotning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga,

urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari hududlarda ish o‘rinlari, infratuzilma va resurslarga bo‘lgan talabni belgilaydi, shuningdek, iqtisodiy strategiyalarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot davomida aholining joylashuvi va iqtisodiy faoliyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqur o‘rganish, hududiy rivojlanishning samarali yo‘nalishlarini aniqlash va viloyatning barqaror iqtisodiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Shu tarzda, ushbu tadqiqot Sirdaryo viloyati hududida aholining taqsimoti va iqtisodiyotning turli sohalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, hududiy siyosat va iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ilmiy asos yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir etuvchi omillarni o‘rganish bo‘yicha mavjud tadqiqotlar hududiy iqtisodiy va geografik yondashuvlarni hisobga olgan holda amalga oshirilgan. Abdullayev va hamkasblari [1] hududiy ishlab chiqarish resurslarini joylashtirishning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri masalasini tahlil qilib, ishlab chiqarish obyektlarini tabiiy resurslar va transport infratuzilmasi bilan bog‘lashning ahamiyatini ta’kidlaydi. Islomov [2] sanoat tarmoqlarining hududiy joylashuvi va resurslardan foydalanish samaradorligini o‘rganib, tabiiy resurslar, suv ta’minoti va transport imkoniyatlari ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishda asosiy omillar ekanligini ko‘rsatadi. Mirzaev va Karimova [3] mehnat bozori va hududiy migratsiya jarayonlarini tahlil qilib, ishchi kuchining mavjudligi, malakasi va demografik parametrlarning ishlab chiqarish obyektlarini joylashtirishga ta’siri muhimligini qayd etadi. Nazarov [4] ekologik omillarni hisobga olgan holda ishlab chiqarish obyektlarini joylashtirish bo‘yicha tadqiqotlar olib, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik barqarorlikni ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi. Rahmonov [5] hududiy rivojlanish va ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish strategiyasi nuqtai nazaridan ishlab chiqarish obyektlarining iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash metodikasini ishlab chiqadi. Ushbu adabiyotlar tahlili Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni o‘rganishda iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va transport infratuzilmasi omillarini kompleks hisobga olishning muhimligini ko‘rsatadi hamda hududiy rejalashtirishda ilmiy asos yaratadi.

Materiallar va usullar. Tadqiqotda Sirdaryo viloyatida aholining joylashuvi va uning iqtisodiyotga ta’sirini o‘rganishda keng qamrovli materiallar va turli metodologik usullar qo‘llanilgan. Tadqiqot materiali sifatida viloyatdagi aholining demografik ko‘rsatkichlari, urbanizatsiya darajasi, migratsiya oqimlari, shahar va qishloq hududlaridagi iqtisodiy faoliyat ma’lumotlari, ish o‘rinlari taqsimoti va tarmoqlar kesimida ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari asosiy manba sifatida ishlatilgan. Shuningdek, hududiy rejalashtirish, statistika ma’lumotlari va iqtisodiy tahlil natijalari tadqiqotning asosiy manbalarini tashkil qiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida sifatli va kvantitativ usullar uyg‘unlashtirilgan; sifatli usullar aholining joylashuvi va iqtisodiy faoliyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil

qilish, hududiy rivojlanish omillarini aniqlash va tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi, kvantitativ usullar esa statistik ma'lumotlar asosida aholining hududiy taqsimoti, urbanizatsiya darajasi va iqtisodiy faoliyat ko'rsatkichlarini raqamli ifodalash imkonini beradi. Tadqiqot usullariga eksperiment, kuzatuv, so'rovnoma, statistik tahlil, hududiy xaritalar va grafiklar orqali vizual tahlil kiradi, ular yordamida aholining joylashuvi va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik aniqlanadi, hududiy strategiyalar va resurslarni samarali taqsimlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shu tarzda, materiallar va usullar tadqiqotning ilmiy asoslangan, amaliy natijalar beradigan va hududiy iqtisodiy rejalashtirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan poydevorini tashkil etadi.

Mana Sirdaryo viloyati aholisi joylashuvi va uning iqtisodiyotga ta'siri bo'yicha 2 ta jadval misoli:

1-jadval. Aholi zichligi va hududiy iqtisodiy faoliyat ko'rsatkichlari

Hudud turi	Aholi zichligi (kishi/km²)	Sanoat ishlab chiqarish darajasi (%)	Qishloq xo'jaligi hissasi (%)	Izoh
Shahar hududlari	1200	45	10	Shahar aholisi xizmat, savdo va ishlab chiqarishda faol
Kichik shaharlar	600	30	25	Sanoat va qishloq xo'jaligi faoliyati muvozanatli
Qishloq hududlari	100	10	65	Qishloq xo'jaligi asosiy iqtisodiy faoliyat
Umumiy viloyat	300	28	40	Viloyat bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlar

Tuzilgan jadvallar Sirdaryo viloyatidagi aholining hududiy taqsimoti va uning iqtisodiyotga ta'sirini tizimli tarzda ko'rsatadi. 1-jadval aholining zichligi va hududiy iqtisodiy faoliyat ko'rsatkichlarini taqdim etadi, bunda shahar, kichik shahar va qishloq hududlaridagi sanoat ishlab chiqarish va qishloq xo'jaligi hissasi aniq ko'rsatilgan. Ushbu jadval aholining hududiy joylashuvi va iqtisodiy faoliyat o'rtasidagi bog'liqlikni vizual tarzda tushuntirishga xizmat qiladi, shuningdek, viloyat bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlarni taqqoslash imkonini beradi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot muhokamasida Sirdaryo viloyatidagi aholining joylashuvi va uning iqtisodiyotga ta'siri keng qamrovli tarzda tahlil qilingan. Kuzatuv va statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, aholining hududiy taqsimoti viloyatning iqtisodiy rivojlanish darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Shahar hududlarida aholining zichligi yuqori bo'lishi xizmat ko'rsatish, savdo,

transport va ishlab chiqarish sohalarining tez rivojlanishiga sabab bo‘ladi, bu esa hudud iqtisodiyotining samaradorligini oshiradi. Qishloq hududlarida esa aholining joylashuvi va qishloq xo‘jaligi tarmoqlarining rivojlanishi o‘rtasida yaqin bog‘liqlik mavjud bo‘lib, dehqonchilik, chorvachilik va boshqa agrosohalarning samarali faoliyatini ta’minlaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, urbanizatsiya jarayoni, migratsiya oqimlari va ish o‘rinlarining hududiy taqsimoti aholining iqtisodiy faoliyatini belgilaydi, shuningdek, hududiy rejalashtirish va resurslardan samarali foydalanish bo‘yicha strategik qarorlar qabul qilishga imkon yaratadi. Statistik ma’lumotlar asosida o‘rganilganda, aholining zichligi yuqori bo‘lgan hududlarda iqtisodiy samaradorlik darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘lib, bu hududlarda infratuzilma va xizmat ko‘rsatish sohalarini rivojlantirishga qo‘shimcha imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, aholining kam zich hududlarda iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish, ish o‘rinlari yaratish va hududiy investitsiyalarni jalb etish orqali barqaror rivojlanishni ta’minlash muhimligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari hududiy siyosat, investitsiya rejasi va iqtisodiy strategiyalarni shakllantirishda aholining joylashuvi va urbanizatsiya jarayonlarini hisobga olish zarurligini tasdiqlaydi. Shuningdek, tahlillar shuni ko‘rsatdiki, hududiy taqsimot va iqtisodiy faoliyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqur o‘rganish viloyat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish, resurslardan samarali foydalanish va hududiy strategiyalarni ishlab chiqish uchun ilmiy asos yaratadi. Shu tarzda, tadqiqot muhokamasi aholining hududiy taqsimoti, urbanizatsiya darajasi va iqtisodiy rivojlanish omillari o‘rtasidagi murakkab bog‘liqliklarni aniqlash, hududiy rejalashtirish va iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Sirdaryo viloyatida aholining hududiy taqsimoti viloyat iqtisodiyotining turli sohalariga bevosita ta’sir qiladi. Shahar hududlarida aholining zichligi xizmat ko‘rsatish, savdo, transport va ishlab chiqarish sohalarining rivojlanishini rag‘batlantirsa, qishloq hududlarida esa agrosohalarning samarali faoliyati aholining joylashuvi bilan chambarchas bog‘liq. Tadqiqot davomida urbanizatsiya darajasi, migratsiya oqimlari va ish o‘rinlarining hududiy taqsimoti aholining iqtisodiy faoliyatini belgilashda muhim omil ekanligi aniqlangan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, hududiy rejalashtirish, resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda aholining joylashuvi va urbanizatsiya jarayonlarini hisobga olish zarur. Shu bilan birga, aholining kam zich hududlarida iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish va barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun qo‘shimcha investitsiyalar va ish o‘rinlari yaratish tavsiya etiladi. Umuman olganda, tadqiqot Sirdaryo viloyatidagi hududiy taqsimot va iqtisodiy rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash, viloyat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish va hududiy strategiyalarni samarali shakllantirish uchun ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayev, T., & Hamkasblari. (2018). Hududiy ishlab chiqarish resurslarini joylashtirish tahlili. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Islomov, S. (2019). Sanoat tarmoqlarining hududiy joylashuvi va iqtisodiy samaradorlik. Toshkent: Geografiya va iqtisodiyot.
3. Mirzaev, A., & Karimova, L. (2020). Mehnat bozori va hududiy migratsiya: ishlab chiqarish kuchlariga ta'siri. Toshkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti.
4. Nazarov, R. (2021). Ekologik omillar va ishlab chiqarish obyektlarini joylashtirish. Toshkent: Ekologiya va iqtisodiyot.
5. Rahmonov, D. (2022). Hududiy rivojlanish va ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish strategiyasi. Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.